

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

Чеботарьова Ірина Олексіївна

УДК 378.1:37(043.3)

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ
В УМОВАХ МАГІСТРАТУРИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Українській інженерно-педагогічній академії, Міністерство освіти і науки України, м. Харків.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Лунячек Вадим Едуардович,
Українська інженерно-педагогічна академія,
завідувач кафедри креативної педагогіки і
інтелектуальної власності, м. Харків.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Васильєва Марина Петрівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди,
завідувач кафедри соціальної педагогіки, м. Харків;

кандидат педагогічних наук
Лузан Людмила Олександрівна,
Харківська академія неперервної освіти,
доцент кафедри методики навчання мов і літератури,
м. Харків.

Захист відбудеться «26» червня 2018 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.108.01 в Українській інженерно-педагогічній академії за адресою: вул. Університетська, 16, зала засідань, м. Харків, 61003.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Української інженерно-педагогічної академії за адресою: вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003.

Автореферат розісланий «25» травня 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.С. Ковальська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Перебудова системи освіти України згідно з європейськими і національними пріоритетами спричиняє зміни в усіх її ланках, висуває нові вимоги до її суб'єктів. Керівник закладу освіти виступає гарантом ефективного функціонування навчальної установи, її конкурентоспроможності і престижності на ринку освітніх послуг. Відповідно посилюються вимоги до рівня кваліфікації сучасних керівників закладів освіти, рівня сформованості їхньої професійної компетентності. У зв'язку з цим, актуальною постає проблема підготовки висококваліфікованих керівників нової формації в контексті переосмислення функцій освіти, зумовлених зокрема запровадженням компетентнісного підходу.

Нормативним забезпеченням професійної підготовки керівників закладів освіти виступають положення: законів України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.); указу Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»; Концепції розвитку освіти в Україні на 2015–2025 роки; Концепції «Нова українська школа» (2016 р.); нормативних документів Міністерства освіти і науки України. Одним із напрямів нової концепції розвитку освіти України є реформування системи управління освітою, підготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів освітньої галузі в напрямі формування компетентностей керівників освітніх закладів, покликаних упроваджувати в життя нові підходи до розвитку освіти.

Комунікація як одна з важливих сфер виконання професійних функцій керівних кадрів освітньої галузі виступає важливим інструментом вирішення управлінських завдань у співпраці і взаємодії з керівництвом, громадськістю, педагогічним колективом, користувачами освітніх послуг, що спричиняє підвищену увагу науковців і практиків до формування комунікативної компетентності керівника закладу освіти.

Процесу професійної підготовки управлінських кадрів для освітньої галузі присвятили наукові дослідження В. Бондар, О. Брюховецька, Л. Васильченко, Г. Вдовиченко, М. Ворон, Л. Даниленко, Ю. Дуднева, І. Лапшина, Л. Коробович, С. Королюк, В. Лаврук, В. Луговий, В. Лунячек, І. Малицька, О. Мармаза, М. Михайліченко, М. Пахолівецька, зокрема формуванню професійної компетентності керівників закладів освіти в процесі підвищення кваліфікації – Н. Грицяк, В. Гущенко, Г. Єльнікова, А. Зубко, Л. Карамушка, Н. Клокар, В. Маслов, В. Мельник, В. Олійник, Н. Протасова, В. Семиченко, Т. Сорочан.

Проблема комунікативної компетентності фахівця висвітлюється в працях вітчизняних (Л. Барановська, Т. Єжижанська, М. Осадча, Ю. Федоренко, О. Тарнопольський) та зарубіжних (Е. Берн, Дж. Гумперз, М. Канейл, Дж. Мид, Дж. Морено, В. Погольш, Д. Равен, Г. Рикхейт, К. Роджерс, М. Свейн, Х. Стрехнер, Д. Хаймс, Т. Хольтгрейвс) науковців. Особливу увагу приділено формуванню комунікативної компетентності представників різних професій: педагогів (Н. Ашиток, Л. Бірюк, М. Васильєва, Н. Волкова, Ю. Вторнікова, Г. Дегтярєва, З. Єрмакова, С. Іванова, Т. Калініченко, І. Когут, Л. Лузан, В. Назаренко, Г. Рурік, С. Сковроцова); психологів (Н. Завініченко, О. Корніяка); юристів і працівників

органів внутрішніх справ (Д. Демченко, Л. Сікорська); аграрників (К. Ковальова, О. Краєвська); економістів (О. Загородна, О. Кричківська, С. Пермінова); управлінців (Н. Ларіна, Л. Мурадова, Л. Пашко, О. Руденко, О. Соловей, Г. Філь, С. Яценко) тощо. Проте формування комунікативної компетентності керівника закладу освіти, зокрема в магістерській підготовці, не було предметом спеціального дослідження.

Актуальність дослідження проблеми посилюється *суперечностями*, виявленими в педагогічній теорії та практиці, зокрема: усвідомленою потребою суспільства й освітньої галузі в керівних кадрах, здатних виконувати покладені на них професійні функції відповідно до сучасних вимог, і неготовністю керівників закладів освіти різного рівня до ефективного використання комунікації в професійній діяльності; підвищеними вимогами до комунікативної функції керівника закладу освіти, що забезпечує його взаємодію і спілкування з усіма суб'єктами управлінської діяльності в прийнятті оптимальних і ефективних рішень, і недостатнім рівнем сформованості їхньої комунікативної компетентності; потенціалом технологічного підходу до формування комунікативної компетентності керівників закладів освіти під час магістерської підготовки і нерозробленістю технології цього процесу, її науково-методичного забезпечення. Необхідність вирішення цих суперечностей зумовила проблему дослідження – підвищення рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти в магістерській підготовці.

Отже, актуальність і нерозробленість проблеми, її теоретичне і практичне значення, необхідність розв'язання суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти в умовах магістратури»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи Української інженерно-педагогічної академії в межах держбюджетних тем «Теоретико-методичні засади застосування інноваційних технологій у професійній освіті» (№ 0118U100002), «Розвиток правової компетентності майбутніх фахівців у післядипломній освіті» (№ 0117U003945), «Передача методики управління якістю освіти в навчальних закладах» (№ 0118U003017). Тему дисертації затверджено вченою радою Української інженерно-педагогічної академії (протокол № 6 від 26.12.2014 р.) і погоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 23.06.2015 р.).

Мета дослідження полягає в підвищенні рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти шляхом теоретичного обґрунтування, розроблення та експериментальної перевірки технології її формування у процесі магістерської підготовки слухачів магістратури в закладі вищої освіти.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. На підставі аналізу наукової літератури визначити суть і структуру комунікативної компетентності керівника закладу освіти.

2. З'ясувати проблеми формування комунікативної компетентності керівників закладів освіти в педагогічній теорії та практиці.

3. Теоретично обґрунтувати технологію формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти в процесі професійної підготовки в магістратурі, розробити її науково-методичне забезпечення.

4. Експериментально перевірити ефективність технології формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти в магістерській підготовці.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх керівників закладів освіти в магістратурі.

Предмет дослідження – технологія формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти в процесі професійної підготовки в магістратурі.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що підвищенню рівня сформованості комунікативної компетентності майбутнього керівника закладу освіти сприятиме впровадження в процес його магістерської підготовки теоретично обґрунтованої, розробленої та методично забезпеченої технології її формування, яка базується на когнітивно-діяльнісному підході до організації комунікації в підготовці фахівця до виконання функцій управлінської діяльності.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять філософські положення теорії пізнання, вчення про загальний зв'язок, взаємозумовленість і цілісність явищ об'єктивної дійсності, діалектичний розвиток свідомості й поведінки особистості в результаті залучення до конкретних видів діяльності; системний підхід до розгляду процесів у педагогічній системі; компетентісний підхід до визначення ключових понять «компетентність фахівця», «комунікативна компетентність керівника закладу освіти»; когнітивно-діяльнісний підхід до організації комунікації в професійній підготовці; теоретичні положення професійної підготовки управлінських кадрів для освітньої галузі (Г. Єльнікова, В. Лаврук, В. Луговий, В. Лунячек, І. Малицька, О. Мармаза, В. Маслов, М. Михайліченко, В. Олійник, Т. Сорочан); наукові дослідження особливостей формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця (Л. Барановська, М. Васильєва, Н. Волкова, Г. Дегтярьова, З. Єрмакова, Т. Калініченко, Л. Лузан, Г. Рурік); праці, що висвітлюють різні аспекти технологічного підходу до професійної підготовки фахівців (В. Беспалько, М. Гриньова, І. Дичківська, О. Пехота, Г. Селевко, С. Сисоєва).

На різних етапах наукового дослідження для вирішення поставлених завдань використовувалися **методи** дослідження: *теоретичні*: аналіз теоретичних праць з педагогіки, психології, філології, управління; нормативних документів, що регламентують підготовку фахівців за спеціальністю 073 «Менеджмент» спеціалізацією «Управління навчальним закладом»; синтез, співставлення, узагальнення наукової літератури для визначення понятійного апарату дослідження та теоретичного обґрунтування технології формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти в умовах магістратури; *емпіричні*: анкетування, тестування, бесіди, спостереження, контент-аналіз

документації (навчальних планів, програм навчальних курсів), вивчення продуктів діяльності для виявлення рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти; педагогічний експеримент з перевірки ефективності технології формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти в умовах магістратури; *методи математичної статистики* (критерій Пірсона) для кількісного та якісного аналізу емпіричних даних.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

уперше:

– теоретично обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено технологію формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти в умовах магістратури, що базується на когнітивно-діяльнісному підході до організації комунікації в підготовці фахівця до управлінської діяльності і передбачає реалізацію підготовчо-організаційного; мотиваційно-стимулюючого; змістово-операційного; контрольного-реалізаційного етапів;

– визначено суть комунікативної компетентності керівника закладу освіти як його здатність до ефективної соціально-професійно-доцільної комунікації і спілкування на зовнішньому (з керівництвом, громадськістю тощо) і внутрішньому (співробітниками закладу, користувачами освітніх послуг тощо) рівнях взаємодії під час виконання управлінських і педагогічних функцій;

– з'ясовано структуру комунікативної компетентності керівника закладу освіти, до якої включено: мовну компетентність, яка передбачає володіння державною та іноземною мовами; компетентність з використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ); спроможність вирішувати професійні завдання за допомогою комунікації; здатність до професійно-особистісного зростання з використанням комунікативних засобів;

уточнено:

– зміст формування комунікативної компетентності, що передбачає інтеграцію потенційних можливостей різних напрямів підготовки фахівця в магістратурі (навчальної, самостійної, практичної, науково-дослідницької діяльності), компонентів освітньої програми підготовки (суспільно-гуманітарних, психолого-педагогічних, фахових дисциплін, іноземної мови за професійним спрямуванням);

– критерії та показники сформованості комунікативної компетентності керівників закладів освіти: мовна компетентність (рівень володіння державною і іноземною мовами); компетентність з використання ІКТ (здатність до пошуку професійної інформації в мережі Інтернет, рівень володіння електронними засобами передачі інформації, рівень використання ІКТ для експертизи, оцінювання та управління); спроможність вирішувати професійні завдання за допомогою комунікації (рівень володіння технікою спілкування, рівень ситуативної адаптивності, сформованість умінь розв'язувати конфлікти та контролювати емоційно-напружену комунікативну ситуацію); здатність до професійно-особистісного зростання з використанням комунікативних засобів (характер мотивації до оволодіння фаховими знаннями, рівень сформованості комунікативних якостей, здатність до розвитку творчого потенціалу та інформаційної культури);

– подальшого розвитку набули проблемні, інтерактивні форми і методи роботи зі слухачами магістратури з формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти в процесі професійної підготовки з урахуванням правил андрагогіки; змістове наповнення навчально-методичних комплексів дисциплін магістерської підготовки з виділенням аспекту комунікації керівника закладу освіти в управлінській діяльності.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробці: змістових модулів з дисциплін «Менеджмент освітньої організації», «Техніка управлінської діяльності», «Конфлікти в управлінській діяльності»; окремих тем до дисциплін «Керівник навчального закладу», «Комунікативні процеси в управлінській діяльності», «Іноземна мова академічна та професійна»; навчально-методичних комплексів зі спецкурсу «Ділова українська мова: управлінський аспект», факультативу «Інформаційно-комунікаційні технології в сфері освіти»; матеріалів до науково-методичного семінару для викладачів «Формування комунікативної компетентності керівника закладу освіти». Розроблено й апробовано комплекс діагностичних процедур, спрямованих на визначення рівнів сформованості комунікативної компетентності керівника закладу освіти за створеною факторно-критеріальною моделлю на засадах кваліметрії.

Основні результати дослідження **впроваджено** в навчальний процес Української інженерно-педагогічної академії (довідка № 106-04-125 від 27.10.2017 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (довідка № 2176 від 31.10.2017 р.), Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 205-н від 01.11.2017 р.).

Теоретичні положення й практичні напрацювання можуть використовуватися в процесі професійної підготовки майбутніх керівників закладів освіти і підвищення їхньої кваліфікації; при розробці методичних комплексів, підручників і посібників, програм спецкурсів для слухачів магістратури з питань формування комунікативної компетентності. Матеріали дисертаційного дослідження можуть стати основою для подальших розвідок з досліджуваної проблеми.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних*: «Публічне управління XXI століття: від соціального діалогу до суспільного консенсусу» (Харків, 2014 р.), «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін» (Харків, 2014 р.), «Публічне управління: стратегія реформ 2020» (Харків, 2015 р.), «Управління в освіті» (Львів, 2015 р.), «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії» (Переяслав-Хмельницький, 2016 р.), «Публічне управління XXI ст.: форсайтинг успіху» (Харків, 2016), «Цінності сучасного суспільства» (Краматорськ, 2016 р.); *всеукраїнській* «Наукова думка сучасності і майбутнього» (Дніпропетровськ, 2016 р.). Здобутки автора обговорювалися на засіданнях кафедри креативної педагогіки і інтелектуальної власності Української інженерно-педагогічної академії (2014-2017 рр.), на XLIX науково-практичній конференції науково-педагогічних працівників, науковців, аспірантів і співробітників академії (Харків, 2016 р.).

Публікації. Зміст та основні результати дисертації відображено в

18 одноосібних публікаціях, із них 7 статей – у провідних фахових виданнях України, 1 стаття – в зарубіжному періодичному виданні, 10 тез – у матеріалах наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (319 найменувань, у тому числі 38 іноземними мовами), 6 додатків на 19 сторінках. Дисертація містить 21 таблицю та 15 рисунків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 237 сторінок, із них – 174 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу та методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено дані щодо апробації та публікацій.

У першому розділі – **«Комунікативна компетентність керівника закладу освіти як психолого-педагогічний феномен»** – схарактеризовано комунікативну компетентність фахівця, з'ясовано суть і структуру комунікативної компетентності керівника закладу освіти.

Упровадження компетентнісної освітньої парадигми, передумови якої склалися в середині ХХ століття, зумовило перебудову вітчизняної та зарубіжної системи вищої та середньої освіти упродовж останніх трьох десятиліть. З'ясовано, що вітчизняні науковці (М. Головань, Л. Васильченко, І. Гришина, Л. Дибкова, І. Драч, В. Луговий, В. Лунячек та ін.) в структурі компетентності надають перевагу когнітивній основі, що за допомогою особистісного компонента (мотивація, якості, особистісні характеристики) реалізується в діяльнісному вираженні (уміння, здатності), тоді як зарубіжні дослідники (Р. Бояцис, С. Вудруф, Д. Дюбуа, А. Клейн, Дж. Равен, Л. Спенсер та ін.) базою вважають особистісні характеристики, що виступають підґрунтям для формування знань, умінь і навичок, які виявляються в різних видах поведінки фахівця. Узагальненням досвіду науковців багатьох країн виявилось визначення компетентності (competency) експертами програми DeSeCo як здатності особистості (взаємовідповідні пізнавальні ставлення та практичні навички, цінності, емоції, знання, вміння, елементи поведінки – все те, що необхідно мобілізувати для активної дії) успішно задовольняти соціальні та індивідуальні потреби, виконувати поставлені завдання.

На підставі узагальнення визначень науковців і положень нормативних документів, які регламентують вітчизняну освіту, *компетентність фахівця* схарактеризовано як динамічну комбінацію власних сформованих ресурсів (знань, умінь, досвіду, особистісних характеристик і цінностей), що забезпечують здатність особистості завдяки і відповідно здобутому рівню освіти успішно здійснювати професійну діяльність, зокрема в її нестандартних ситуаціях.

На сучасному етапі професійної підготовки майбутнього фахівця на підставі пріоритетності компетентнісного підходу до її організації представниками педагогічної науки (М. Васильєвою, Н. Волковою, Л. Лузан та ін.) з урахуванням положень дослідників-психологів (Г. Андрєєвої, О. Деркач, Ю. Ємельянова, Н. Завініченко, О. Корніяки, Л. Петровської, Л. Орбан-Лембрик й ін.) виокремлено *комунікативну компетентність фахівця* як здатність особистості до ефективного

використання комунікації під час виконання професійних функцій (ефективно взаємодіяти з іншими людьми завдяки розумінню себе й інших при постійній зміні меж відносин та умов професійного середовища, налагоджувати і підтримувати контакти з людьми).

Для забезпечення функціонування структурних одиниць вітчизняної системи освіти визнаною є посада керівника закладу, котру відповідно до Закону України «Про освіту» може обіймати особа, яка є громадянином України, вільно володіє державною мовою та має: вищу педагогічну освіту на рівні спеціаліста або магістра, стаж педагогічної роботи не менше трьох років, високі моральні якості та стан здоров'я, що дозволяє виконувати професійні обов'язки. Особлива місія керівника в реалізації професійних функцій у відносинах з державними органами, органами місцевого самоврядування, юридичними і фізичними особами в межах повноважень, передбачених законом та установчими документами закладу шляхом здійснення безпосереднього управління закладом, зумовлює підвищену увагу до його професійної компетентності і відповідальності за освітню, фінансово-господарську тощо діяльність закладу.

З'ясовано, що реалізація функцій керівника закладу освіти будь-якого рівня (дошкільного, позашкільного, загального середнього, спеціального, вищого тощо) забезпечується комунікацією: з представниками керівних органів; педагогічними працівниками закладу і співробітниками, що забезпечують його функціонування; партнерами і громадськістю; користувачами освітніх послуг (учнями, студентами тощо). Особливу увагу науковці (Н. Гришина, С. Пермінова, М. Прищак, І. Рябець та ін.) приділяють комунікативній компетентності керівника закладу освіти у вирішенні управлінських завдань, прийнятті управлінських рішень, професійному саморозвитку та розвитку співробітників – для реалізації управлінської компетентності в його численних контактах як з представниками колективу закладу, так і поза його межами в професійній діяльності (з колегами на районному, обласному, регіональному, національному рівнях системи освіти; представниками керуючих органів на рівні міністерства і місцевих органів самоврядування тощо).

Проведений аналіз наукових праць (О. Брюховецька, Г. Єльнікова, А. Москаленко, В. Пахолівецька та ін.) дозволив визначити *комунікативну компетентність керівника закладу освіти* як його здатність до ефективної соціально-професійно-доцільної комунікації і спілкування на зовнішньому (з керівництвом, громадськістю тощо) і внутрішньому (співробітниками закладу, користувачами освітніх послуг тощо) рівнях взаємодії під час виконання управлінських і педагогічних функцій. Специфічність комунікативної компетентності керівника закладу освіти зумовлена управлінською функцією (організація не лише власної, але й діяльності інших, спрямованої на реалізацію освітніх програм; управління діяльністю і взаємодією різних структурних підрозділів і фахівців закладу, що забезпечує його життєздатність і відповідність висунутим вимогам з боку суспільства і держави; контроль і відповідальність за діяльність тощо).

Визначено й схарактеризовано структурні компоненти такої компетентності: *мовна компетентність*, яка передбачає володіння державною (вміння грамотно й

доречно використовувати мовні засоби в конкретних виробничих ситуаціях: висловлювати власні думки, бажання, наміри, вимоги в професійному спілкуванні) та іноземною (на рівні, достатньому для виконання професійних обов'язків) мовами; *компетентність з використання інформаційно-комунікаційних технологій*, що передбачає здатність вирішувати професійні завдання за допомогою ІКТ (пошук інформації, використання Інтернету, володіння електронними засобами передачі інформації: ділове листування через email, участь у веб-конференціях тощо); *спроможність вирішувати професійні завдання за допомогою комунікації* (володіння технікою спілкування, здатність адаптуватися до професійних ситуацій, розв'язувати конфлікти, контролювати емоційно-нестабільні ситуації взаємодії тощо); *здатність до професійно-особистісного зростання з використанням комунікативних засобів* (мотивація до підвищення власного рівня володіння комунікативними засобами, використання творчого потенціалу з розвитку інформаційної культури тощо).

У другому розділі – **«Теоретико-методичні основи формування комунікативної компетентності майбутнього керівника закладу освіти в умовах магістратури»** – проведено аналіз процесу формування комунікативної компетентності майбутнього керівника закладу освіти в умовах магістратури, визначено проблеми, що зумовили теоретичне обґрунтування технології формування комунікативної компетентності керівника закладу освіти, розроблення її науково-методичного забезпечення.

З'ясовано, що провідним напрямом професійної підготовки керівників закладів освіти є забезпечення формування їхньої готовності до управлінської діяльності як провідної функції, що може бути реалізовано різними шляхами. Ураховуючи можливості сучасного етапу професійної підготовки керівників закладів освіти в Україні засобами формальної, неформальної та інформальної освіти, проаналізовано зміст їхньої підготовки за спеціальністю 073 «Менеджмент» спеціалізацією «Управління навчальним закладом». Така підготовка покликана подолати виявлені недоліки (відсутність у більшості керівників базової вищої освіти в галузі управління, несформованість у них управлінської компетентності) і забезпечити навчання і підготовку керівних кадрів освітньої галузі впродовж періоду їхньої діяльності на керівній посаді.

Проведений аналіз вітчизняної педагогічної теорії і практики дозволив виявити потенціал різних напрямів (навчальної, самостійної, науково-дослідницької, практичної діяльності) професійної підготовки майбутніх керівників закладів освіти з формування в них комунікативної компетентності як спеціальної для виконання функцій управлінської діяльності, а також існуючі проблеми: ставлення до комунікативної компетентності як до другорядного додатку; неусвідомлення з боку викладачів і користувачів освітніх послуг потреби в такій компетентності для виконання управлінських функцій керівника закладу освіти; неврахування специфіки комунікативної компетентності для управлінської діяльності під час комунікації керівника на різних рівнях взаємодії тощо.

Аналіз зарубіжного досвіду (США, Німеччина, Великобританія) дозволив з'ясувати, що в закордонних закладах вищої освіти комунікативна компетентність

виступає ключовим фактором ефективної професійної підготовки майбутнього фахівця завдяки використанню: принципу *learning through language* (навчання за допомогою мовлення), за яким розроблено програми інтегрованої дисциплінарно-академічної комунікативної підготовки студентів; когнітивного і риторичного принципів; міждисциплінарного підходу до організації комунікації в підготовці майбутніх фахівців; технологій, заснованих на правилах андрагогіки.

Необхідність забезпечення підвищення ефективності формування комунікативної компетентності майбутнього керівника закладу освіти, урахування переваг технологічного підходу до модернізації освітнього процесу (передбачення результатів процесу за допомогою планування покрокових дій з використанням конкретних педагогічних ресурсів (форм, методів, засобів), можливість представлення освітнього процесу як системи послідовно реалізованих компонентів з конкретною освітньою метою) зумовили теоретичне обґрунтування і розроблення технології формування комунікативної компетентності майбутнього керівника закладу освіти в магістерській підготовці.

Визначено провідні положення технології формування комунікативної компетентності майбутнього керівника закладу освіти: 1) результат відповідає меті (сформована комунікативна компетентність як спеціальна (професійно значуща) компетентність фахівця для виконання ним управлінської функції на різних рівнях взаємодії); 2) визначені етапи, послідовно реалізуючись, комплексно забезпечують сформованість структурних компонентів комунікативної компетентності як інтегральної характеристики; 3) зміст передбачає використання можливостей різних напрямів підготовки фахівця в магістратурі (навчальної, самостійної, практичної, науково-дослідницької діяльності), всіх компонентів освітньої програми підготовки за міждисциплінарним підходом (суспільно-гуманітарних, психолого-педагогічних, фахових дисциплін, іноземної мови за професійним спрямуванням); 4) в основу діяльності покладено: когнітивно-діяльнісний підхід з урахуванням когнітивного і риторичного принципів організації комунікації, відповідно до якого педагогічні ресурси забезпечують моделювання реальних квазіпрофесійних ситуацій виявлення комунікативної компетентності керівника закладу освіти з усіма учасниками взаємодії під час виконання управлінських функцій; використання потенціалу самостійної роботи слухачів упереджувального характеру; урахування правил андрагогіки щодо вибору методів діяльності; 5) технологія має прогностичний характер з орієнтацією особистості керівника на самостійне вирішення актуальних проблем і завдань самовдосконалення та саморозвитку в подальшій професійній діяльності.

На підставі узагальнення визначення і характеристики науковцями етапів технологічного процесу в освітній системі виділено і схарактеризовано етапи формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти, кожний з яких, реалізуючись, створює умови для упровадження наступного: *підготовчо-організаційний; мотиваційно-стимулюючий; змістово-операційний; контрольньо-реалізаційний*. Схематично технологію формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти представлено на рис.

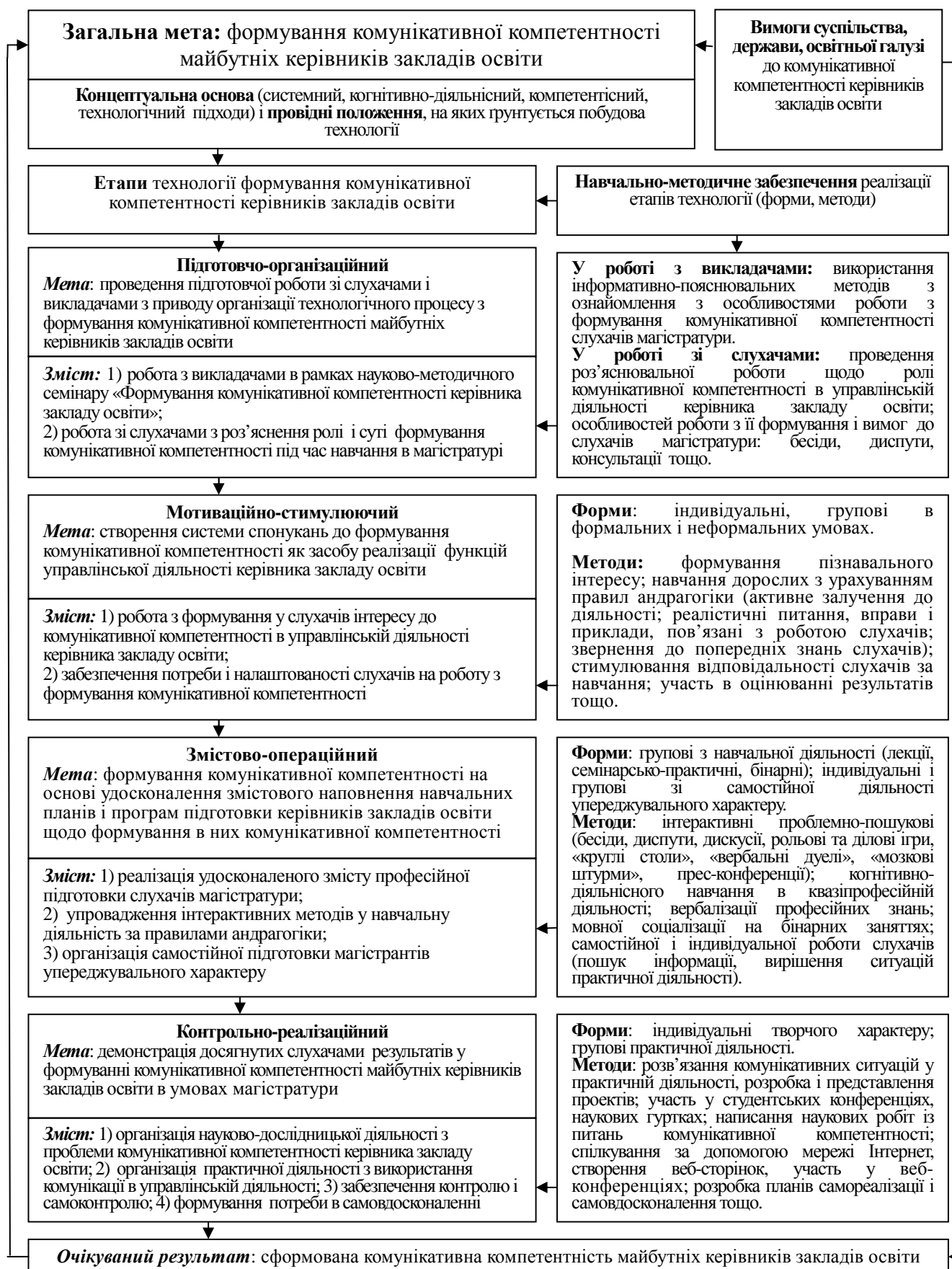

Рис. Технологія формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти

З метою забезпечення реалізації етапів технології було розроблено науково-методичне забезпечення на основі з'ясування змісту і відповідно форм, методів, прийомів, засобів діяльності. Відповідно до поставленої мети було внесено зміни в зміст передбачених навчальним планом підготовки слухачів магістратури дисциплін, розроблено спеціальні курси, що узагальнено представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Навчальні дисципліни, що забезпечують формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти

Назва навчальної дисципліни	Зміст дисципліни
Менеджмент освітньої організації (1 семестр)	<i>Модуль «Теоретичні основи менеджменту освітньої організації»:</i> комунікація при прийнятті управлінських рішень в освітніх організаціях; мотивація до комунікативної діяльності керівника закладу освіти. <i>Модуль «Забезпечення функціонування системи менеджменту освітньої організації»:</i> комунікації у системі менеджменту освітньої організації; ділова комунікація та управління комунікаційними процесами.
Керівник навчального закладу (2 семестр)	Тема «Управління дисциплінарними відносинами у навчальному закладі»: діалог, критика, самокритика, дискусія як форми переконання в комунікативній діяльності керівника закладу освіти. Тема «Імідж керівника навчального закладу»: роль комунікативної компетентності в іміджі керівника; комунікація у презентації закладу освіти.
Техніка управлінської діяльності (2 семестр)	<i>Модуль «Організаційна культура»:</i> функції керівника як споживача, генератора і передавача інформації, які ґрунтуються на комунікативних зв'язках його із зовнішнім і внутрішнім середовищем. <i>Модуль «Комунікації в навчальному закладі»:</i> комунікативні технології, безконфліктна комунікація як особливий вид комунікативної компетентності керівника навчального закладу. <i>Модуль «Документознавство»:</i> складання управлінських документів, оформлення службових документів, основні вимоги до організації сучасного діловодства.
Конфлікти в управлінській діяльності (варіативна) (2 семестр)	<i>Модуль «Управлінські та педагогічні конфлікти: шляхи запобігання та стратегії вирішення»:</i> роль комунікативної компетентності керівника організації в управлінні конфліктами. <i>Модуль «Технології управління конфліктами»:</i> комунікативні технології в управлінні конфліктами.
Комунікативні процеси в управлінській діяльності (варіативна) (2 семестр)	<i>Тема: «Комунікативні процеси в управлінській діяльності в навчальних закладах»:</i> техніка використання вербальних і невербальних засобів у взаємодії з різними суб'єктами діяльності керівника. <i>Тема: «Реалізація технологій управління міжособистісними конфліктами»:</i> конфлікти на різних рівнях взаємодії керівника закладу освіти; шляхи їх вирішення; роль керівника у вирішенні конфліктів між різними учасниками освітнього процесу.
Іноземна мова: академічна та професійна (2 семестр)	Тема «Ділове листування» (Business writing): використання мовних засобів комунікації, відповідальність керівника закладу за рівень міжнародної взаємодії закладу освіти. Тема «Телефонні переговори» (Telephone conversations): використання вербальних комунікативних засобів в іншомовному спілкуванні, представлення інтересів закладу.
Ділова українська мова: управлінський аспект (спецкурс) (2 семестр)	<i>Модуль 1. Теоретичні аспекти комунікації в управлінській діяльності.</i> <i>Теми:</i> Комунікативні навички у сфері офіційно-ділового спілкування. Фахова термінологія в управлінській освіті. <i>Модуль 2. Технологічні аспекти комунікації в управлінській діяльності.</i> Теми: Публічні виступи в сфері освіти. Жанри ділової мови за критерієм функціонального призначення: канцелярський, нормативний, дипломатичний підстилі. Монологічне та діалогічне мовлення фахового спрямування. Формули ввічливості в професійному спілкуванні. <i>Модуль 3. Прикладні аспекти комунікації в управлінській діяльності керівника закладу освіти.</i> Теми: Мовні засоби формулювання думки. Аналіз та реферування текстів різних жанрів. Усне спілкування в фаховій діяльності.
Інформаційно-комунікаційні технології в сфері освіти (факультатив) (2 семестр)	<i>Модуль 1. ІКТ в сфері освіти.</i> Теми: Дистанційне навчання. Спілкування засобами комп'ютерних технологій із зовнішнім середовищем в управлінській діяльності. <i>Модуль 2. Створення інформаційного простору закладу освіти.</i> Теми: Адміністративно-функціональні моделі управління в освіті. Хмарні технології в освіті. Планування освітнього процесу за допомогою ІКТ. <i>Модуль 3. Сучасні ІКТ в управлінській роботі закладу освіти.</i> Теми: Використання ІКТ у контролюючій діяльності керівника. Технологізація процесу управління в галузі освіти.

Для організації діяльності магістрантів у формуванні комунікативної компетентності виявлено можливості напрямів професійної підготовки студентів

(навчальної, самостійної, практичної, науково-дослідницької), під час яких слід використовувати різні види групової роботи, активні і інтерактивні методи за правилами андрагогіки, спрямовані на формування структурних компонентів комунікативної компетентності керівника закладу освіти.

У третьому розділі – **«Експериментальна перевірка технології формування комунікативної компетентності майбутнього керівника закладу освіти в магістратурі»** – розкрито організацію і хід педагогічного експерименту, викладено результати перевірки реалізації розробленої технології формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти в умовах магістратури.

Для перевірки гіпотези дослідження було проведено педагогічний експеримент упродовж 2014-2017 років на базі Української інженерно-педагогічної академії (м. Харків), в якому взяли участь 214 магістрантів спеціальності 073 «Менеджмент» спеціалізації «Управління навчальним закладом», з яких було утворено контрольну КГ (72 особи) і експериментальні ЕГ₁ (73 особи), ЕГ₂ (69 осіб) групи, і 15 викладачів. На констатувальному етапі експерименту було проведено комплексне діагностування вхідного рівня сформованості комунікативної компетентності магістрантів за визначеними в дослідженні критеріями і відповідними показниками за розробленою факторно-критеріальною моделлю «Оцінка рівня сформованості комунікативної компетентності керівників закладів освіти». Отримані результати засвідчили недостатній рівень сформованості означеної компетентності у слухачів магістратури. На формувальному етапі процес професійної підготовки слухачів експериментальних груп було реалізовано шляхом упровадження розробленої технології, при цьому в ЕГ₁, на відміну від ЕГ₂, не впроваджувалися додатково розроблені спецкурс «Ділова українська мова: управлінський аспект» і факультатив «Інформаційно-комунікаційні технології в сфері освіти».

Реалізація *підготовчо-організаційного етапу* технології здійснювалася шляхом спеціально організованої роботи з викладачами в рамках засідань науково-методичного семінару «Формування комунікативної компетентності керівника закладу освіти» і магістрантами. Спеціально організована робота зі слухачами магістратури передбачала проведення роз'яснювальної роботи щодо ролі комунікативної компетентності в управлінській діяльності керівника закладу освіти; особливостей роботи з її формування і вимог до слухачів магістратури в процесі її формування. Під час проведення такої роботи використовували активні методи (бесіди, диспути тощо), що сприяли особистісному усвідомленню магістрантами суті, важливості і необхідності активної роботи.

На *мотиваційно-стимулюючому* етапі спонукали слухачів до формування комунікативної компетентності як засобу реалізації функцій управлінської діяльності керівника закладу освіти шляхом забезпечення їхнього інтересу, потреби і налаштованості на активну діяльність. Інтерес і зацікавленість магістрантів викликало обговорення самостійно підібраної магістрантами інформації з позитивного досвіду управлінської діяльності керівників закладів освіти в Україні (А. Макаренка, В. Сухомлинського, І. Зязюна та ін.) і за кордоном, успіх якої залежав від вдалого використання комунікативних засобів. З урахуванням правил андрагогіки залучали слухачів до активної участі в опрацюванні матеріалу, спираючись на їхній власний

досвід, приклади підтвердження або спростування певних ідей щодо комунікативних ситуацій; обговорювали реалістичні питання, вправи і приклади, пов'язані з роботою слухачів («Ефективний керівник – покликання чи ретельна робота над собою?», «Чи кожний педагог може бути ефективним керівником?», «Керівник закладу освіти – хто він?», «Кого з працюючих з вами педагогів хотіли б бачити керівником і чому?», «Які якості педагогічного працівника є вирішальними для управлінської діяльності?» тощо). Залучали магістрантів до оцінювання результатів діяльності під час проведення занять в неформальній обстановці (засідання педагогічного колективу, спілкування в колі друзів, в організованому тренінгу тощо). Проведення майстер-класів за участю запрошених експертів-психологів, які пояснювали необхідність докладання зусиль для зміни власної поведінки, формування власної особистості і певних характеристик, зокрема комунікативної компетентності керівника, сприяли формуванню мотивації магістрантів до подальшої активної роботи над собою під час комунікації.

Змістово-операційний етап технології виступав провідним у формуванні комунікативної компетентності магістрантів. Попереднє самостійне опанування слухачами теоретичного матеріалу сприяло раціоналізації і оптимізації діяльності під час аудиторної роботи. При проведенні занять спиралися на фактори, що стимулюють активність учасників навчального процесу в магістерській підготовці (за С.Сисоєвою): пізнавальний і професійний інтерес; творчий характер навчально-пізнавальної діяльності; змагальність; ігровий характер проведення занять; емоційний вплив цих факторів. Використання методів проблемного навчання, інтерактивних методів (бесіда, диспутів, дискусій, «мозкових штурмів», «прес-конференцій», «вербальних дуелей», «круглих столів» тощо) під час обговорення теоретичного матеріалу дозволяло розширити знання магістрантів з ролі і засобів комунікації в управлінській діяльності, шляхів підвищення ефективності її використання в різних ситуаціях; сприяло перетворенню процесу навчання комунікації на процес розв'язання професійних завдань за допомогою комунікації. Розігрування ділових ігор «педагогічна нарада», «батьківські збори» тощо дозволяли слухачам виробляти стереотипи комунікативної поведінки керівників різних закладів у взаємодії з підлеглими, керівниками, користувачами освітніх послуг, висловлювати і обґрунтовувати вимоги з боку громадськості до керівництва, знаходити вихід із незвичайних ситуацій тощо.

Ознайомлення з перспективами дистанційного навчання і можливостями спілкування засобами комп'ютерних технологій із зовнішнім середовищем в управлінській діяльності дозволило сформувати уміння слухачів з розроблення проектів з технологізацією процесу навчання в закладі освіти на прикладі знайденого матеріалу з зарубіжного і вітчизняного досвіду, які магістранти презентували перед аудиторією, відповідали на поставлені запитання. Технології мовної соціалізації магістрантів, використані в співпраці викладачів мови і фахових дисциплін, забезпечували моделювання реальних квазіпрофесійних ситуацій виявлення комунікативної компетентності керівника закладу освіти з усіма учасниками взаємодії.

Особливістю *контрольно-реалізаційного етапу* технології формування комунікативної компетентності майбутнього керівника закладу освіти було виявлення готовності магістрантів до демонстрації здобутих практичних умінь, а також усвідомлення необхідності формування здатності до професійно-особистісного

зростання за допомогою комунікативних засобів у подальшій практичній діяльності. Під час науково-дослідницької діяльності, якій відводиться значне місце в професійній підготовці фахівців в магістратурі, слухачі захищали розроблені проекти власної діяльності як керівників певного закладу освіти; розробляли плани самореалізації і самовдосконалення. Під час проходження практики в закладах освіти магістранти виступали організаторами і активними учасниками студентських конференцій, проводили засідання наукового гуртку з обговорення проблем комунікації, шляхів формування її компонентів. За ініціативою і участю викладача іноземної мови було організовано спілкування магістрантів за допомогою мережі Інтернет з іноземцями, що сприяло удосконаленню компетентності з володіння іноземною мовою. За методичними рекомендаціями викладача з ІКТ магістранти створювали веб-сторінки, приймали участь у веб-конференціях тощо.

Усі запропоновані форми, методи роботи в навчальній, самостійній, практичній, науково-дослідницькій діяльності мали активний і інтерактивний характер і були спрямовані на забезпечення реалізації теоретично обґрунтованої технології формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти в магістратурі.

Контрольний етап експерименту засвідчив позитивний вплив технології на формування досліджуваного феномену (табл.2).

Таблиця 2

Динаміка рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти (%)

№ з/п	Критерії	групи	Констатувальний етап				Контрольний етап				Приріст			
			О	Д	З	Н	О	Д	З	Н	О	Д	З	Н
1	Мовна компетентність	ЕГ ₁	0	0	46,2	53,8	8,4	50,4	41,2	0	+8,4	+50,4	-5,0	-53,8
		ЕГ ₂	0	0	44,8	55,2	12,6	52,2	35,2	0	+12,6	+52,2	-9,6	-55,2
		КГ	0	5,6	52,6	41,8	2,8	34,8	62,4	0	+2,8	+29,2	+9,8	-41,8
2	Компетентність з використання ІКТ	ЕГ ₁	0	0	33,4	66,6	8,4	54,6	37,0	0	+8,4	+54,6	+3,6	-66,6
		ЕГ ₂	0	0	34,8	65,2	12,6	64,4	23,0	0	+12,6	+64,4	-11,8	-65,2
		КГ	0	5,3	43,4	51,3	0	22,4	77,6	0	0	+17,1	+34,2	-51,3
3	Спроможність вирішувати професійні завдання за допомогою комунікації	ЕГ ₁	0	4,2	45,4	50,4	12,6	50,4	37,0	0	+12,6	+46,2	-8,4	-50,4
		ЕГ ₂	0	5,6	44,8	49,6	22,4	53,2	24,4	0	+22,4	+47,6	-20,4	-49,6
		КГ	0	5,6	64,4	30,0	4,2	34,8	61,0	0	+4,2	+29,2	-3,4	-30,0
4	Здатність до професійно-особистісного зростання з використанням комунікативних засобів	ЕГ ₁	0	4,2	54,6	41,2	15,4	34,8	49,8	0	+15,4	+30,6	-4,8	-41,2
		ЕГ ₂	0	0	47,6	52,4	22,4	64,4	13,2	0	+22,4	+64,4	-34,4	-52,4
		КГ	0	0	50,4	49,6	5,6	23,8	70,6	0	+5,6	+23,8	+20,2	-49,6
	Узагальнені результати сформованості комунікативної компетентності	ЕГ ₁	0	2,8	44,8	52,4	11,2	47,5	41,3	0	+11,2	+44,7	-3,5	-52,4
		ЕГ ₂	0	1,4	43	55,6	17,5	58,5	24,0	0	+17,5	+57,1	-19,0	-55,6
		КГ	0	4,2	52,7	43,1	3,2	28,9	67,9	0	+3,2	+24,7	+15,2	-43,1

Примітка. Позначення: О – оптимальний рівень; Д – достатній рівень; З – задовільний рівень; Н – низький рівень

За результатами аналізу динаміки рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти встановлено, що кількість слухачів ЕГ₁ і ЕГ₂, які виявили оптимальний рівень, збільшилася на 11,2% і 17,5 %, достатній – на 44,7% і 57,1% відповідно, тоді як в КГ таких слухачів було виявлено лише на 3,2% і 24,7%

більше відповідно. Кількість слухачів із низьким рівнем сформованості комунікативної компетентності в КГ зменшилася на 43,1% переважно за рахунок збільшення кількості слухачів, як виявили задовільний і достатній рівні. Статистичний аналіз отриманих даних за критерієм Пірсона χ^2 підтвердив, що слухачі ЕГ₁ і ЕГ₂ продемонстрували результати, які в статистичному вимірі відрізняються від результатів КГ, при цьому в ЕГ₂ результати є кращими за результати ЕГ₁, що пояснюємо повною реалізацією розробленого змісту додаткових спецкурсу і факультативу і організовану роботу під час їх реалізації.

На підставі зіставлення отриманих результатів, їх кількісного і якісного аналізу виявлено, що упровадження технології формування комунікативної компетентності майбутніх керівників освітніх закладів призвело до суттєвих значущих змін у рівнях сформованості даного феномену в слухачів експериментальних груп, особливо там, де в повному обсязі запроваджувалося її науково-методичне забезпечення.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення проблеми підвищення рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти в процесі магістерської підготовки шляхом теоретичного обґрунтування, розроблення, експериментальної перевірки та практичного впровадження технології її формування, яка базується на когнітивно-діяльнісному підході до організації комунікації в підготовці фахівця до виконання функцій управлінської діяльності.

Узагальнення результатів теоретичного пошуку та експериментальної роботи дало можливість сформулювати такі *висновки*:

1. На підставі аналізу наукової літератури щодо ключових понять дослідження визначено суть комунікативної компетентності керівника закладу освіти як його здатність до ефективної соціально-професійно-доцільної комунікації і спілкування на зовнішньому (з керівництвом, громадськістю тощо) і внутрішньому (із співробітниками закладу, користувачами освітніх послуг тощо) рівнях взаємодії під час виконання управлінських і педагогічних функцій. Особливості комунікативної компетентності керівника закладу освіти зумовлені управлінською функцією, яка передбачає організацію не лише власної, але й діяльності інших, спрямованої на реалізацію освітніх програм; управління діяльністю і взаємодією різних структурних підрозділів і фахівців закладу, що забезпечує його життєздатність і відповідність висунутим вимогам з боку суспільства і держави; контроль і відповідальність за діяльність тощо. Визначено структуру комунікативної компетентності керівника закладу освіти, до якої включено: мовну компетентність, яка передбачає володіння державною та іноземною мовами; компетентність з використання інформаційно-комунікаційних технологій; спроможність вирішувати професійні завдання за допомогою комунікації; здатність до професійно-особистісного зростання з використанням комунікативних засобів.

2. Проведений аналіз теорії і практики професійної підготовки майбутніх керівників закладів освіти дозволив виявити потенціал її форм і напрямів з метою формування у фахівця комунікативної компетентності як спеціальної для виконання функцій управлінської діяльності, з'ясувати існуючі проблеми (ставлення до комунікативної компетентності як до другорядного додатку; неусвідомлення з боку викладачів і користувачів освітніх послуг потреби в такій компетентності для виконання управлінських функцій керівника закладу освіти; неврахування специфіки

комунікативної компетентності для управлінської діяльності під час комунікації керівника на різних рівнях взаємодії тощо). Аналіз практики закордонних освітніх закладів дозволив виявити підходи до подолання проблем у формуванні комунікативної компетентності керівників закладів освіти, які адаптовано до вітчизняної практики підготовки фахівців у магістерській підготовці: використання когнітивно-діяльнісного і міждисциплінарного підходів з урахуванням когнітивного і риторичного принципів до організації комунікації в підготовці фахівця; запровадження самостійної підготовки слухачів до навчальних занять упереджувального характеру; використання інноваційних технологій занурення в комунікаційне середовище в квазіпрофесійних ситуаціях взаємодії керівника в управлінській діяльності за правилами андрагогіки.

3. На підставі визначених переваг технологічного підходу до процесу професійної підготовки фахівців теоретично обґрунтовано технологію формування комунікативної компетентності майбутнього керівника закладу освіти в магістерській підготовці як цілеспрямований поетапний процес використання конкретних педагогічних ресурсів, які дозволяють забезпечити спроможність фахівця ефективно використовувати комунікацію в управлінській діяльності. Розроблена технологія передбачає послідовну реалізацію підготовчо-організаційного, мотиваційно-стимулюючого, змістово-операційного, контроль-реалізаційного етапів, на кожному з яких використовується відповідне науково-методичне забезпечення (зміст, форми, методи, прийоми, технології організації діяльності магістрантів у різних напрямках підготовки).

4. Завдяки уточненим критеріям і показникам рівнів (оптимального, достатнього, задовільного, низького) сформованості комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти теоретично обґрунтовану технологію формування їхньої комунікативної компетентності було експериментально перевірено. За результатами експериментального дослідження, їх кількісного і якісного аналізу виявлено ефективність розробленої технології, що підтверджено статистично значущою зміною рівнів сформованості комунікативної компетентності в слухачів магістратури.

У слухачів ЕГ₂ і ЕГ₁ відбулися позитивні зрушення у сформованості комунікативної компетентності на оптимальному і достатньому рівнях за всіма критеріями (17,5% і 58,5% слухачів і 11,2% і 47,5% відповідно), при цьому більш суттєві позитивні зрушення зафіксовано у слухачів ЕГ₂, в якій реалізовано розроблений зміст у повному обсязі. У слухачів КГ позитивні зрушення у низькому рівні на 43,1% забезпечили збільшення кількості слухачів на достатньому (+24,7%) і задовільному (+15,2%) рівнях, при цьому на задовільному рівні сформованості комунікативної компетентності залишилися 67,9 % магістрантів КГ порівняно з 41,3% ЕГ₁ і 24,0% ЕГ₂. Результати експерименту є переконливою підставою для того, щоб вважати досягнутою мету і виконаними завдання дослідження.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми підвищення рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти. Подальшого вивчення потребують такі питання: саморозвиток комунікативної компетентності керівників закладів освіти в процесі професійної діяльності; вплив комунікативної компетентності на ефективність виконання професійних функцій фахівця тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження

1. Чеботарьова І. О. Комунікативна компетентність: теоретичний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Х.: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2014. Вип. XXXVI. С. 205-215.
 2. Чеботарьова І. О. Вітчизняні та зарубіжні термінологічні аспекти впровадження компетентнісного підходу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Х.: УПА, 2015. № 47. С. 95-102.
 3. Чеботарьова І. О. Етимологія поняття компетентність в англomовних джерелах. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Х.: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2015. Вип. XXXVIII. С. 295-308.
 4. Чеботарьова І. О. Структура комунікативної компетентності керівника ЗНЗ: порівняльний аналіз у вітчизняних та англomовних наукових джерелах. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Х.: УПА, 2015. № 48-49. С. 396-406.
 5. Чеботарьова І. О. Аналіз потреб у формуванні професійної компетентності майбутніх керівників загальноосвітніх навчальних закладів. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2016. V. IV (40). Issue: 81. С.11-16.
 6. Чеботарьова І. О. Історичні аспекти запровадження компетентнісної парадигми в процес підготовки керівників ЗНЗ. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Х.: УПА, 2016. № 50-51. С. 39-46.
 7. Чеботарьова І. О. Організаційно-когнітивні аспекти технології формування комунікативної компетентності керівників ЗНЗ в Україні та розвинених країнах світу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Х.: УПА, 2016. № 52-53. С. 217-226.
 8. Чеботарьова І. О. Вимірювання комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти в процесі педагогічного експерименту. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. Х.: УПА, 2016. № 54-55. С. 217-226.
- Опубліковані праці апробаційного характеру*
9. Чеботарьова І. О. Формування мовної компетентності керівників освіти в умовах ВНЗ. *Публічне управління XXI століття: від соціального діалогу до суспільного консенсусу*: зб. тез до XIV Міжнар. наук. конгресу (Харків, 20 берез. 2014 р.). Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2014. С. 140-142.
 10. Чеботарьова І. О. Комунікативна компетентність керівника освіти. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 4-5 берез. 2014 р.). Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2014. Т. 2. С. 12-14.
 11. Чеботарьова І. О. Підготовка керівників для сфери освіти: європейські практики. *Публічне управління: стратегія реформ 2020*: зб. тез XV Міжнар. наук. конгресу (Харків, 23 квіт. 2015 р.). Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2015. С. 143-145.
 12. Чеботарьова І. О. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки керівників для сфери освіти. *Управління в освіті*: зб. матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 16-18 квіт. 2015р.). Львів: Вид. Бадікова Н.О., 2015. С. 140-142.
 13. Чеботарьова І. О. Роль комунікації в підвищенні кваліфікації керівників загальноосвітніх навчальних закладів в англomовних країнах. *Модернізація системи*

державного управління: теорія та практика: матер. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (Львів, 9 жовт. 2015 р.). Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2015. С.308-313.

14. Чеботарьова І. О. Деякі аспекти професійної підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів в Україні. *Публічне управління XXI століття: форсайтінг успіху: зб. тез XVI Міжнар. наук. конгресу* (Харків, 21 квіт. 2016 р.). Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2016. С. 244-247.

15. Чеботарьова І. О. Інтегральна компетентність керівника сфери освіти як наукова проблема. *Наукова думка сучасності і майбутнього: зб. статей учасників I практ.-пізнав. інтернет-конф.* (Дніпропетровськ, 15-20 бер. 2016 р.). Дніпропетровськ: Вид-во НМ, 2016. С. 20-23.

16. Чеботарьова І. О. Професійна компетентність керівників загальноосвітніх навчальних закладів в контексті європейської практики. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії: матер. XXIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (Переяслав-Хмельницький, 28-29 лютого 2016р.). URL: <http://conferences.neasmo.org.ua/uk/art/2775> (дата звернення: 1.11.2017).

17. Чеботарьова І. О. Креативність керівника ЗНЗ: комунікаційні аспекти. *XLIX науково-практичній конференції науково-педагогічних працівників, науковців, аспірантів і співробітників академії: зб. тез доповідей* (Харків, 2016 р.). Х.: УПА, 2016. Ч.3. С.54.

18. Чеботарьова І. О. Інформаційно-комунікативна компетентність як складова інтегральної компетентності керівника ЗНЗ. *Цінності сучасного суспільства: зб. матер. III міжнар. наук.-практ. конф.* (Краматорськ, 26 груд. 2016 р.) Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. С. 70-73.

АНОТАЦІЇ

Чеботарьова І.О. Формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти в умовах магістратури. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Українська інженерно-педагогічна академія, Харків, 2018.

Дисертаційна робота є теоретико-експериментальним дослідженням формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти в процесі магістерської підготовки. У роботі визначено суть комунікативної компетентності керівника закладу освіти, з'ясовано її структуру. Теоретично обґрунтовано й розроблено технологію формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти, яка базується на когнітивно-діяльнісному підході до організації комунікації в підготовці фахівця до виконання функцій управлінської діяльності і передбачає реалізацію підготовчо-організаційного; мотиваційно-стимулюючого; змістово-операційного; контрольного-реалізаційного етапів, на кожному з яких використовується розроблене науково-методичне забезпечення. За результатами експериментальної перевірки розробленої технології підтверджено її ефективність.

Ключові слова: комунікативна компетентність, структура, керівник закладу освіти, формування комунікативної компетентності, технологія, професійна підготовка, магістратура.

Чеботарева И.А. Формирование коммуникативной компетентности будущих руководителей учебных заведений в условиях магистратуры. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Украинская инженерно-педагогическая академия, Харьков, 2018.

Диссертационная работа является теоретико-экспериментальным исследованием формирования коммуникативной компетентности будущих руководителей учебных заведений в процессе магистерской подготовки.

В диссертации определена суть коммуникативной компетентности руководителя учебного заведения, ее структура; определены особенности формирования коммуникативной компетентности будущего руководителя учебного заведения в магистерской подготовке. Теоретически обоснована и разработана технология формирования коммуникативной компетентности будущих руководителей учебных заведений, которая базируется на когнитивно-деятельностном подходе к организации коммуникации в подготовке специалиста для выполнения функций управленческой деятельности и предусматривает реализацию подготовительно-организационного; мотивационно-стимулирующего; содержательно-операционного; контрольно-реализационного этапов, на каждом из которых используется разработанное научно-методическое обеспечение. По результатам экспериментальной проверки разработанной технологии подтверждена ее эффективность.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, структура, руководитель учебного заведения, формирование коммуникативной компетентности, технология, профессиональная подготовка, магистратура.

Chebatarova I. O. Communicative competence forming of the future heads of educational establishments in the course of Masters training. – The manuscript copyright.

Thesis for a Candidate Degree (PhD) in Pedagogical Studies, Specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Vocational Training. – Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv, 2018.

Thesis paper is a theoretical-experimental research of how the communicative competence is formed of the future heads of educational establishments in the course of Masters training.

The theoretical generalization and the new solution for the issue of communicative competence forming of the future heads of educational establishments in the process of master's training are proposed in the thesis. The solution of the issue was accomplished through theoretical substantiation, development and experimental verification of the technology for forming the communicative competence of undergraduates, which is based on the cognitive-activity approach in organizing communication in the training of a specialist to perform management activity functions. Based on the analysis of scientific literature on key research concepts, the essence of the communicative competence of the educational establishment head was defined as his/her ability to effectively socially and professionally expedient communication on the external (with the senior management, the public, etc.) and internal (with the employees of the institution, users of educational services, etc.) levels of interaction in performing managerial and pedagogical functions. The peculiarities of the communicative competence of the educational establishment Head are determined by the managerial function, which involves organizing not only his/her own activity but also the activities of others aimed at implementing educational programs; management of activity and interaction of various structural divisions and specialists of the institution to ensure its viability and compliance with the requirements put forward by society and the state; control and

responsibility for activities, etc. The structure of communicative competence of the educational establishment Head is determined, which includes: language competence, which presupposes possession of state and foreign languages; competence in using information and communication technologies; the ability to solve professional problems by communication; the ability to professional and personal growth through the use of communicative means.

The conducted analysis of the theory and practice applied in training future top managers of educational establishments has made it possible to identify the potential of its forms and directions to form specialist's communicative competence as a special one for performing functions of management activity, to find out the existing problems (the relation to communicative competence as a minor addition; lack of understanding, from the sides of teachers and users of educational services, of the need in such a competency of the educational establishment Head for performing the managerial functions; non-consideration of the specifics of communicative competence for managerial activity in communications of the head at different levels of interaction, etc.). The analysis of the practice of foreign educational institutions allowed to identify approaches to overcoming the problems in forming the communicative competence of the heads of educational establishments, which were adapted to the national practice of training specialists in master's training: use of cognitive-activity and interdisciplinary approaches taking into account cognitive and rhetorical principles to the organization of communication in training a specialist; introduction of independent training of students for educational sessions of a preventative nature; use of innovative technologies of immersion in the communication environment in quasi-professional situations of the interaction of the head in the managerial activity under the andragogy rules.

Based on the definite advantages of the technological approach to the process of professional training, the technology for formation of the communicative competence of the educational establishment future head in the master's training is theoretically grounded as a purposeful, step-by-step process of using specific pedagogical resources that allow the specialist to effectively use communication in management activity. The developed technology involves the consistent implementation of the preparatory-organizational, motivational-stimulating, content-operational, control-implementation stages, each of which uses appropriate scientific and methodological support (content, forms, methods, techniques, organization of the activities of undergraduates in different areas of training). Due to the specified criteria and indicators of the formed levels (optimal, sufficient, satisfactory, low) of communicative competence of future heads of educational establishments, the theoretically grounded technology for forming the communicative competence of undergraduate students has been experimentally verified. According to the results of experimental research and their quantitative and qualitative analysis, the effectiveness of the technology was revealed, which is confirmed by a statistically significant change in the levels of communicative competence formation of magistracy students.

The conducted research does not exhaust all aspects of the problem of forming the communicative competence of future heads of educational establishments. The following issues are waiting for further study: self-development of communicative competence of heads of educational establishments in the process of professional activity; the influence of communicative competence on the performance of the professional functions of a specialist, etc.

Key words: communicative competence, structure, head of educational establishment, formation of communicative competence, technology, professional training, Master's degree course.